

JoMartorell (Ag. I, 17; II, 57), així com a la part de Galba: «durà per bon *spay* aquesta batalla, hon hi morí molta gent de cascuna part» (IV, 15). Després ha restat sempre usual en totes les accs. i en tots els tons de l'idioma: «pendre *espay* per a pensar: sumere spatium ad cogitandum», OPou (*ThPu.*, 178). «De gom a gom quan s'umple l'*espay* de fumerella / y 's fon d'un cap a l'altre la serra de cremor / sota 'l mantell de flames ---», «--- aquesta història, / de perles d'occident pur enfilay; / y 'l jove, per qui Europa era poc ampla, / de l'ànima les ales més axampla, / com l'àliga marina al pendre *espay*», *Ail.* (58, 38). «No cal dir si n'hi veuria de fantasmes per tots aquells *espays* tenebrosos ma imaginació de noy», Noller (*Notes de c.*, 191); «brunzicn los falziots, giravoltant per l'*espay* ab esbojarrada fúria», Pons Mass. (*Trascant p. l. S.*, 9).

Si SPATIUM hagués estat transmès per via estrictament popular, oral i hereditària, el resultat no hauria estat aquest. En totes les llengües romàniques es nota, més o menys, una part considerable d'aportació erudita o escolar en la transmissió d'aquest mot, en unes més en altres menys: en oc. ant. predomina la forma *espazi*, que està a un mateix nivell que l'evolució catalana, en cast. *espacio* i fr. *espace*, la part del cultisme és més forta, en l'it. *spazzo* i port. *espaço* es manté l'aspecte d'una evolució fonètica enterament popular, però deu ser sobretot perquè la fonètica històrica d'aquests idiomes es presta més a una confusió amb allò, més d'aparença que en essència.

En oc. i en català existí també aquesta transmissió més acostada i àdhuc igual a l'hereditària, d'on la variant oc. ant. *espatz*. A aquesta havia de correspondre en català *espau* (cf. PRETIUM, PALATIUM, *preu*, *palau*); i de fet aquesta variant existí, si bé aviat quedà, per dir-ho així, petrificada en usos que li donaven funció adverbial; en llengua d'oc no sembla trobar-se altra cosa que això (exs. de *per espatz*, *d'espatz*, en PSW III, 247; Rayn. III, 166); en català es pot dir quasi que tampoc, car si bé el DAG diu que *espau* com a substantiu s'usa a Andorra, i l'AlcM en afegir a això el Penedès, fins hi dona un ex. en frase «va fer un *espau* curt i seguí parlant», voldríem estar segurs que això és real i no degut, si no a pura rebusca inventiva o a un malentès total, almenys a comprensió mútua imperfecta, o més o menys forçada per deferència. I és que els casos antics, on la locució apareix en les variants a *llur espau* o *ab gran espau*, resten tan a prop de l'ús com a mer substantiu, que quasi s'hi confonen; i no obstant sempre resta que la naturalesa és adverbial més que substantiva. Tanmateix en veig un cas, que essent únic s'hauria de verificar millor si és lectura perspicua en el ms. (no fos que aquest portés, en lloc de la *u*, una *i* o una *y* més o menys imperfecta o poc distinta): «sia tengut lo cavall en l'aygua entró los jenoylls per *espau* de II hores», *Manescalia* (de Batllori, AORBB v, 207).

Així en Desclot: «menjaren e begueren tuyt a *lur spau* d'açò que havien aparallat; e puys a *lur spau* carragaren les adzembles de *lur* roba, que hanc no-y

lexaren estaca ne tenda nenguna» (§ 147, NCL., 176, 22, 23; ed. Buchon, 294) o sigui 'amb tota llur calma'. Força més corrent és a (*e*)*spau*: «ço que menjava molt ho mestegava, e con bevia, bevia a *espau* e lentament», Lull (*Merav.*, NCL. III, 40); «lo bisbe és hom que no-s dóna gran ància ne treball dels fets sinó que a *espau* fa los fets», a. 1309 (BABL III, 355); «uns hòmens anaven a la ciutat de París ab una carreta, e --- demanaren-li si serien de die a la ciutat, e sent Martí respòs-los: --- si us cuytats no-y serets esta nit e si anats a *spau* serets-hi --- menyspreant --- cuytaren la carreta per manera que-s trencà la una roda --- e sent Martí, qui anava cavalcant en un ase, fo a París abans que fos de nit», *Recull d'Eximilis* Ag. (§ 280, p. 259).

En forma més arcaica tenim encara *ad* amb la *d*-conservada: «no anava gens per aytal moviment con les altres esteles qui van per lo fermament per lo lur sercle, ans anava en manera de cors qui à anima, per l'èr *ad espau*», *VidesR* (p. 37v1; *LleuresC*, pp. 355, 344). «Que nós pugam veer *ad espau* ço qu'om nos aportàs», doc. de 1330 (AIEC II, 317). També queda la formació preposicional ben distinta quan porta prep. *ab*: «Com se farà aquest empastre? Ab lo senyal de la creu, nomenant lo nom de Jesús, emperò *ab espau*, pensant en la passió ---», StVicentF (*Serm.* I, 173.20).

Però com que generalment no hi havia obstacle consonàntic entre *a* i *esp*-, les dues vocals més sovint es confonien, resultant *əspau* en català oriental, i fins en els dialectes occidentals *əspau* se sentia com una variant al·lofònica, de mera «paraula», i llavors sovint apareix escrit tot com *espau*, que s'ha convertit totalment en adverbí: «Música és --- cantar e tocar esturments dretament, e tost e *espau*, alsant e baxant e egualant los punts e les veus», Lull (*DoctrPu.*, Gili, p. 187). En BMetge repetidament: «--- e què hi calia morir sobtosament per ço? Car, posat que fosséts mort *espau* e per discorriment de gran temps, tot ço que m'havets dit poguera haver loc», «les dones --- puys, *espau* e ab gran devoció revesten-se», *Lo Somni* (NCL., 64.12; ed. Miquel, ratlla 2748). Veg. bastants més exs. medievals en el DAG. i AlcM.

En realitat l'ús d'aquest mot *espau* que, a primer cop d'ull, sembla una antigalla tan arcaica i medieval, encara no és mort. El DAG. diu que l'adverbí *espau* segueix usant-se a la Geltrú de Vilanova, i en efecte el BDLC recollí (IV, 1909, 247) «*truká əspau* les campanes, això és a poc a poc, amb espai», de Vilanova i la G., 1902. A Eivissa *espau-espau* 'a poc a poc' (Griera, BDC I, 31). Jo mateix vaig sentir-ho —una sola vegada— a un home d'ofici a Barcelona (vell de 60 anys, ben conegut meu, amb accent barceloní si bé per algun detall devia ser d'un poc més al Sud): «aquestes feines d'ebenisteria s'han de fer *əspau* si es volen fer bé» (1937). Altrament això ha restat únic i no he tornat a sentir-ho. Però de fet què és sinó això l'adverbí diminutiu que no rarament sentim a valencians *espaèit*? «Anar *espaet*» per 'caminar a poc a poc' ho he sentit més enllà de la Sénia repetides vegades: l'any 1930 a un home que semblava de cap a Alacant, el 1935 en el Maestrat, etc. *Despau*